

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Erfgoed gezocht: grafheuvels, zichtbare restanten van een prehistorisch landschap

Kaptijn, E.; Bourgeois, Q.; Verschoof-van der Vaart, W.; Lambers, K.; Amkreutz, L.; Vaart-Verschoof, S. van der

Citation

Kaptijn, E., Bourgeois, Q., Verschoof-van der Vaart, W., & Lambers, K. (2024). Erfgoed gezocht: grafheuvels, zichtbare restanten van een prehistorisch landschap. In L. Amkreutz & S. van der Vaart-Verschoof (Eds.), *Bronstijd* (pp. 109-110). Leiden: Sidestone Press.
doi:10.59641/rr634ud

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4175574>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Bronstijd

vuur van verandering

Redactie: Luc Amkreutz en Sasja van der Vaart-Verschoof

Bronstijd

Bronstijd

vuur van verandering

Redactie: Luc Amkreutz en Sasja van der Vaart-Verschoof

Colofon

Deze publicatie is verschenen ter gelegenheid van de tentoonstelling *Bronstijd: vuur van verandering*, van 18 oktober 2024 t/m 16 maart 2025 te zien in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. De artikelen zijn geschreven door een team van onderzoekers en specialisten.

Redactie

Luc Amkreutz & Sasja van der Vaart-Verschoof

Vormgeving

Marta Klement (Buro Millennial, Leiden)

Omslag en binnenkant kapt

Zwaard van Ommerschans, replica zwaard van Ommerschans gemaakt door Jeroen Zuiderwijk en spiraalversiering op de greep van het zwaard van Buggenum (© RMO), grafheuvels met palenkrans te Goirle, Noord-Brabant (© K. Wentink), cover gebaseerd op campagneontwerp van Hart Voor De Zaak, Valkenburg.

Frontispiece

Smeltkroes met brons (© K. Wentink)

Met dank aan

De tentoonstelling en de bijbehorende publicatie kwamen tot stand met dank aan het Mondriaan Fonds, het Cultuurfonds, de Nico Nap Foundation, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, vriendenvereniging RoMeO en Labrys Reizen. Het Rijksmuseum van Oudheden wordt gesteund door de Vriendenloterij.

Met dank aan Rita van Oosterhoud, Karsten Wentink & Peter van den Broeke voor het nalezen van het manuscript.

© 2024 Rijksmuseum van Oudheden en de individuele auteurs

Uitgegeven door

Sidestone Press, Leiden; www.sidestone.com

ISBN: 978-94-6426-315-2

Ook beschikbaar als e-book (PDF): ISBN: 978-94-6426-316-9

VRIENDENLOTERIJ

het
Cultuurfonds

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

ROMEO

Grafheuvels met palenkrans
op de Regte Heide te Goirle,
Noord-Brabant (© K. Wentink).

Bronzen decoratiestukken, versierd met raven en zwanen, van de eikenhouten steel van een vleeshaak gevonden te Dunaverny, County Antrim in Noord-Ierland (950-750 v.Chr. | © The trustees of the British Museum, Londen).

Inhoud

Voorwoord	9	Verbonden gemeenschappen	61
		<i>De grafgroep van Little Cressingham</i>	
Bronstijd	11	Brons in de bronstijd	63
<i>Vuur van verandering</i>		<i>Opkomst en verloop van de bronsindustrie</i>	
I. MORGENLAND	25	Een gouden omhelzing	68
Op goede gronden	27	<i>De gouden cape van Mold</i>	
<i>Het neolithicum en de wereld die was</i>		Halsringen als baren	69
		<i>De Ösenringe-schatvondst van Riedl</i>	
II. KOPEREN DAGERAAD	31	IV. THUISLAND	71
Machtige migratie	33	Het ingerichte land	73
<i>Yamnaya-migranten en de vorming van de Klokbeercultuur</i>		<i>Huis en haard, voedsel en ambacht</i>	
Klokbekeridentiteit	39	Zweten in de bronstijd	79
<i>Reizigers in de dood</i>		<i>Een vroege sauna bij Nijmegen</i>	
Sprekend verleden	41	Bronstijdlandschappen	81
<i>Het raadsel van de Indo-Europese talen</i>		<i>Noord-Brabant vs. West-Friesland</i>	
Goud van oud	43	Smakelijk eten	87
<i>Het sieraad van Bennekom</i>		<i>Voedselvoorziening in de bronstijd</i>	
III. MACHT IN METAAL	45	Goed gekleed	91
De vroege bronstijd	47	<i>Het maken en dragen van kleding in de bronstijd</i>	
<i>Macht, uitwisseling, elite en brons</i>		Diplomatieke powervrouwen	96
Geweld achter de duinen	56	<i>Herkenbaar van verre</i>	
<i>Het massagraf van Wassenaar</i>		De grootste bijlendepositie van de Benelux	98
De hemelschijf van Nebra	58	<i>Het depot van Heppeneert</i>	
<i>Heerser over de tijd</i>		Bronstijd-bling	99
De wereld om je hals	60	<i>De fibula van Krumpa-Lützkendorf</i>	
<i>Het kralensnoer van Exloo</i>			

V. DE VOORoudERS NABIJ

Sterven in de bronstijd 103

Grafheuvels, graven en de omgang met de dood

Erfgoed gezocht 109

Grafheuvels, zichtbare restanten van een prehistorisch landschap

Een zonne-observatorium uit de bronstijd 111

Onderzoek in Tiel-Medel

Oostwoud 114

Familieverbanden in een grafheuvel

Onder de groene zoden 115

Het urnenveld Tilburg-Udenhoutseweg

Een bewoond landschap 118

Sterven in bronstijd-België

VI. TUSSEN ZON EN WATER 121

Zon, water en eeuwige offers 123

Depositie en religie in de bronstijd

Meervoudig metaal 131

(Grot)deposities in België

De zonnegod 134

Een kort verhaal over een eeuwige reis

Uitvergroot goud 136

De riemtorque van Guines

Een gouden schatvondst 137

Het depot van Gessel

Het ultieme offer 138

Een veenlijk te Emmer-Erfscheidenveen

Een bijzondere familie 140

Zes magische zwaarden

Cultstatus 141

De gouden hoed van Schifferstadt

VII. IJZEREN GREEP 143

Voorouders en vorstengraven 145

Begraven op de drempel van de ijzertijd

Vorstelijk vertier 152

Elites en hun drinkgelagen

De Tollense-Vallei 153

Oorlog in de bronstijd?

Geweld in de bronstijd onderzocht 157

Experimenteren met wapens

Blinkende borstkassen 158

De kurassen van Marmesse

Een puntig probleem 159

De speerpunt van Tollebeek

VIII. AVONDLAND 161

Reflectie 163

Een bronzen spiegel

David Fontijn 166

Een bijzondere bronstijdman

Verder lezen 167

Grafheuvel op de Wolfhezer heide
(© E. Kaptijn/Erfgoed Gezocht).

Eva Kaptijn, Quentin Bourgeois,
Wouter Verschoof-van der Vaart & Karsten Lambers

Erfgoed gezocht

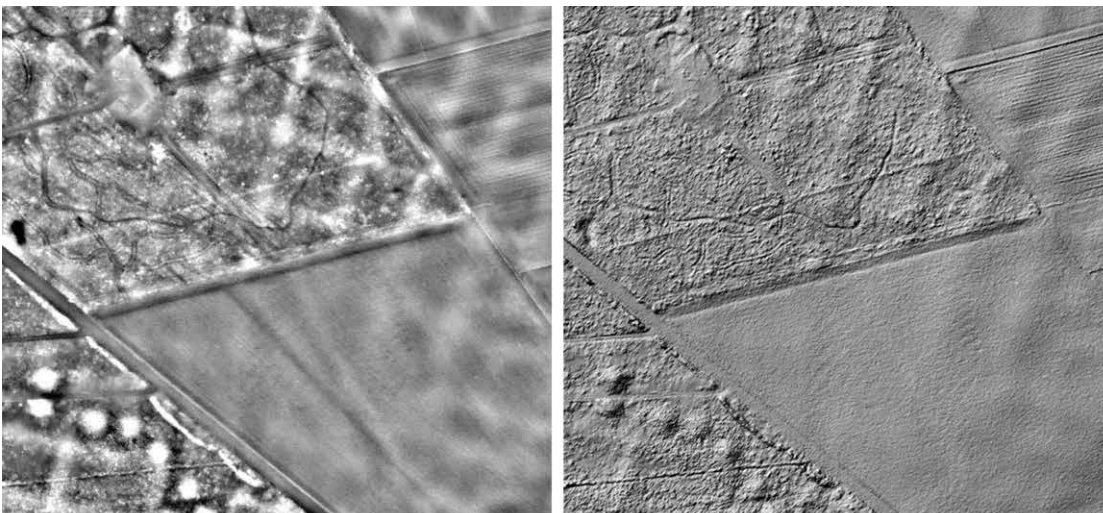
Grafheuvels, zichtbare restanten van een prehistorisch landschap

Grafheuvels zijn de zichtbare overblijfselen van een prehistorisch, ritueel landschap. In Nederland zijn er nog ongeveer 1500 aanwezig. Tenminste, dat was het aantal vóór de burgeronderzoekers van het Erfgoed Gezocht-project op zoek gingen. Hoewel ze variëren van 5 tot 50 meter, zijn grafheuvels gemiddeld 20 meter in diameter en redelijk gelijk van vorm. Deze uniformiteit, gecombineerd met gedetailleerde hoogtegegevens van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) en de hulp van duizenden vrijwilligers maakten het mogelijk dat

zo'n duizend grafheuvels die verborgen lagen in de bossen en heidevelden van de Veluwe en Utrechtse Heuvelrug herontdekt werden.

De Erfgoed Gezocht-burgerwetenschappers onderzochten de AHN-hoogtebeelden op zoek naar grafheuvels en Celtic fields of raatakkers (akkercomplexen uit de brons- en ijzertijd). De hoogtebeelden zijn gemaakt met zogenaamde LiDAR-techniek waarbij vanuit een vliegtuig uitgezonden laserstralen worden teruggekaatst door het aardoppervlak. Vegetatie vormt geen

↓ Voorbeeld van een LiDAR hoogtebeeld dat de deelnemers van het Erfgoed Gezocht-project onderzochten. Hetzelfde beeld werd in twee verschillende visualisaties getoond. Links de *Simple Local Relief Model*-visualisatie, rechts de zogenaamde schaduwreliëf- of *hillshade*-visualisatie. Het rasterpatroon zijn de walletjes die de akkers van een raatakkercomplex, een Celtic field, omsloten. In de zuidwesthoek is een groep van acht grafheuvels zichtbaar (© data AHN, bewerking/visualisatie W. Verschoof-van der Vaart).

belemmering en omdat heel Nederland vlakdekkend is ingemeten hebben we voor het eerst een zeer gedetailleerd beeld van het oppervlak, inclusief de relatief weinig verstoorde natuurgebieden van de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug.

Doordat bijna 7000 mensen hebben meegespeurd was het mogelijk het hele gebied te onderzoeken. Daarbij is ieder beeld door minimaal 15 mensen bekeken. Hierdoor werd een betrouwbare steekproef verkregen. Na de digitale

zoektocht zijn archeologen en burgerwetenschappers zeven weken lang samen het veld in gegaan om met grondboringen vast te stellen of de op de hoogtebeelden ontdekte heuvels inderdaad grafheuvels zijn.

Op deze manier kon worden vastgesteld dat er nog bijna duizend tot op heden onbekende grafheuvels aanwezig zijn in de bossen van de Veluwe en Utrechtse Heuvelrug. De bronstijd is dus nog op heel veel plekken prominent in ons landschap aanwezig.

→ Door boringen te zetten in een op hoogtebeelden gevonden heuvel kon worden vastgesteld of het daadwerkelijk een grafheuvel is (© E. Kaptijn/ Erfgoed Gezocht).

Bronstijd

vuur van verandering

De bronstijd (2000-800 v.Chr.) is een sleutelperiode in de prehistorie van Nederland en Europa. De opkomst van een nieuw metaal – brons – leidt tot ingrijpende ontwikkelingen in de samenleving die tot de dag van vandaag doorklinken.

Een grootschalige migratie van oost naar west, aan het eind van de steentijd, markeert het begin van een periode van revolutionaire ontwikkeling op maatschappelijk, technologisch en cultureel vlak. Brons, een legering van koper en tin, vormt daarvan de motor. Dit materiaal – taai, hard en glimmend als goud in de zon – blijkt geschikt voor superieure werktuigen, sieraden en wapens. Koper en tin komen maar op enkele plaatsen in Europa voor, hetgeen leidt tot verstreckende uitwisselingsnetwerken over land en zee en tot de opkomst van een vroege vorm van geld. Deze nieuwe, intensievere contacten veranderen de samenleving voorgoed.

Er ontstaan elites die nauw contact met elkaar onderhouden. Religieuze ideeën, symbolen, rituelen en astronomische kennis worden wijd gedeeld en verbinden veraf gelegen delen van Europa voor het eerst onlosmakelijk met elkaar.

Macht en bezit creëren echter ook spanningen en leiden tot conflict en oorlog. Hoewel er in voorgaande periodes ook wel geweld was, zien we nu voor het eerst een voorwerp dat puur en alleen bedoeld was om een tegenstander te doden: het zwaard. De opkomst van dit wapen gaat samen met de eerste grootschalige oorlogsvoering waarbij honderden krijgers betrokken zijn.

Van superieure wapens en sieraden tot grensverleggende technologieën, de bronstijd is een tijdperk van ongekende dynamiek en verandering. Ontdek in dit boek hoe deze periode, die op het eerste gezicht vervreemdend is, misschien ook fundamenteën herbergt van de samenleving zoals wij die kennen.

VRIENDENLOTERIJ

het
cultuurfonds

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

ROMEO

NICO NAP
FOUNDATION

RIJKSMUSEUM
VAN OUDHEDEN

sidestonepress

ISBN: 978-94-6426-315-2

9 789464 263152 >